

دولت مشعشعیان (۸۴۵-۱۱۷۶)

در خوزستان سده نهم هجری، نهضتی شیعی به رهبری سیدمحمد بن فلاح (م ۸۷۰) از نسل محمد عابد فرزند امام کاظم (ع) و از شاگردان شیخ احمد بن فهد حلّی (م ۸۴۱) شکل گرفت و به عنوان یک دولت مستقل تا سال ۹۱۴ پایدار ماند. پس از آن نیز تحت الحمایه دولت صفوی به حکومت خویش ادامه داد.

ظهور محمد بن فلاح، نخستین بار در اطراف واسط، بغداد و جزایر شرقی آن بود، اما به مرور مرکزیت دولت مشعشعی در شوشتراستقرار یافته و حوزه اصلی قدرت آنان منطقه‌ای حدّ فاصل شوشترا، دزفول تا هویزه و بصره گردید. این دولت توانست برای مدتی مناطق جنوبی عراق را تا بغداد زیر سیطره یا نفوذ خود در آورد. مناطق یاد شده با نیرومند شدن دولت عثمانی به تدریج از سیطره مشعشعیان خارج گردید.

منطقه جنوب ایران و عراق منطقه‌ای عشاپری بود و این عشاپر که شیعه بودند، پشتونانه اصلی دولت مشعشعی به شمار می‌آمدند. قبایل بنی سلامه، بنی کعب، بین طرف، بنی طی و بسیاری دیگر نخستین گروه‌هایی بودند که به محمد بن فلاح پیوستند. این دولت نقش مهمی در گسترش تشیع در جنوب ایران و عراق داشت.

فرزند فلاح، فعالیت جدی خود را در سال ۸۴۰ در مناطق متعلق به عشاپر یاد شده آغاز کرد. وی و یارانش با حمله به مناطق مختلف، توانستند تجهیزات جنگی فراهم کنند و در سال ۸۴۴ آبادی‌های بین بصره و واسط به نام جزایر را به تصرف درآورند. آنان با تصرف هویزه به سال ۸۴۵ به دولتی نیرومند تبدیل شدند.

با تسلط مشعشعیان بر هویزه، بویژه از سال ۸۵۸ تا ۸۶۱ رهبری آنان به طور عملی در دست مولی علی فرزند سید محمد قرار گرفت. وی توانست شهرهای نجف، کربلا و حله را تصرف نماید.

علی که در سال ۸۶۱ به دنیا آمده بود و در حیات پدر نفوذی چشمگیر یافت به سال ۸۶۱ در جنگ با پیر بوداق به قتل رسید و سرش برای جهانشاه فرستاده شد.

پس از قتل مولی علی، پدرش سید محمد تا هنگام وفات (۸۷۰) رهبری مشعشعیان را بر عهده گرفت. مجموعه عقاید و نوشته‌های وی در کتابی با نام کلام المهدی جمع آوری گردیده و نسخه‌هایی از آن بر جای مانده است. دیدگاه‌های وی که اساس نگره‌های رایج در دوره اول مشعشعیان بود، برگرفته از آموزه‌های نزدیک به غلوّ و برخی از اندیشه‌های تأویل گرایانه‌ای

بود که در همان کلام المهدی انعکاس داشت. پس از وفات سید محمد، فرزندش سید محسن (۸۷۰-۹۰۵) رهبری را بر عهده گرفت. در این ایام، قلمرو حکومت مشعشعی به اوج گستردگی خود رسید و استقرار و ثبات خویش را به دست آورد. تجدید بنای قلاع و حصار شهرها توسط سید محسن در اولویت قرار گرفت.

محسن از سال ۸۶۶ تا ۹۰۵ (و بنا به نقلی ۹۱۴) رهبری مشعشعیان را در اختیار داشت. در دوران حکومت او، در غرب تا حدود بغداد و شهرهای بصره و شط بنی تمیم و آبادان و احساء و قطیف و دورق، و در فارس تا رامهرمز و دهدشت و شوشتر و بختیاری و لرستان و دزفول و کرمانشاه و صیمره و بهبهان در تصرف مشعشعیان بود. این دوره را باید اوج قدرت مشعشعیان در دوران استقلال آنان دانست.

با درگذشت سید محسن در ۹۰۵، دوره بحران در حکومت مشعشعیان آغاز شد. در این زمان از یک سو بحران سرکشی اشراف و سران قبایل در برابر خاندان حاکم آغاز شد و از سوی دیگر مشعشعیان با دولت نوپای صفویه رو برو شدند.

در سال ۹۱۴ شاه اسماعیل در جریان کشور گشائی های خود، به بهانه سرکوب غالیان مشعشعی به هویزه حمله کرد و سلطان فیاض مشعشعی را که به مقابله آمده بود به قتل رساند و حکومت هویزه را به یکی از قزلباشان واگذار کرد.

پس از بازگشت شاه اسماعیل، سید فلاح بن سلطان محسن از شوشتر به هویزه حمله کرد و آن را تصرف نمود و با ارسال هدایایی برای شاه اسماعیل به عنوان حاکم دست نشانده، حکومت هویزه به وی واگذار شد.

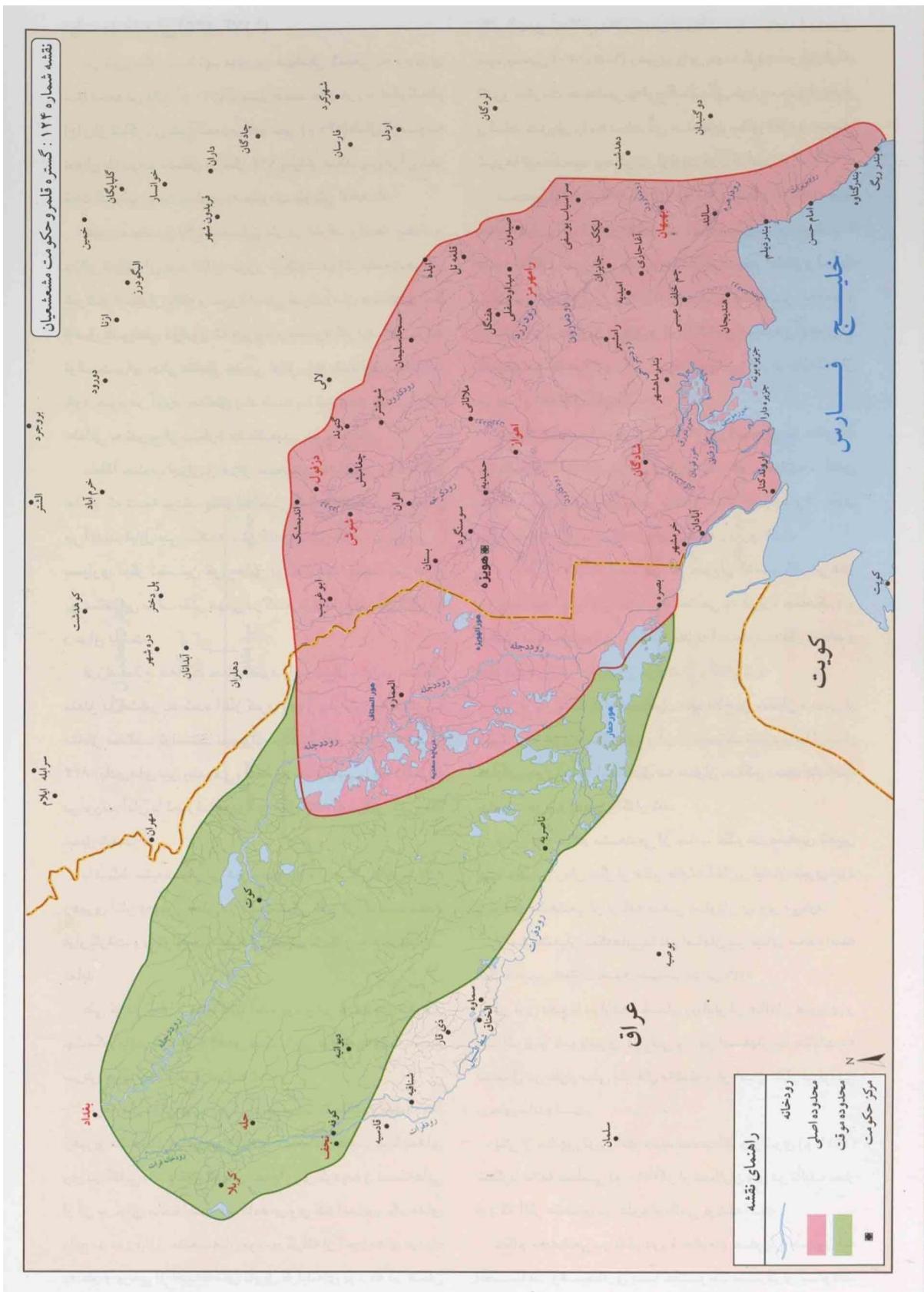
از این پس حکام مشعشعی از جانب حکومت صفوی تعیین می شدند. این زمان دیگر از افکار غالیانه آغازین ایشان خبری نبود و جامعه مشعشعی از برنامه مذهبی صفویان پیروی می کرد. از مشعشعیان سکه هایی با نام امامان بر جای مانده است (بنگرید: مؤسس الدولة المشعشعية: جاسم حسن شبّر: ص ۲۱۶).

در قرن دهم تا دوازدهم شمار زیادی از عالمان هویزی و جزائری و شوشتری، دورقی و... در اصفهان یا عتبات به تحصیل در علوم دینی اشتغال داشته و از آنان آثار فراوانی بر جای مانده است.

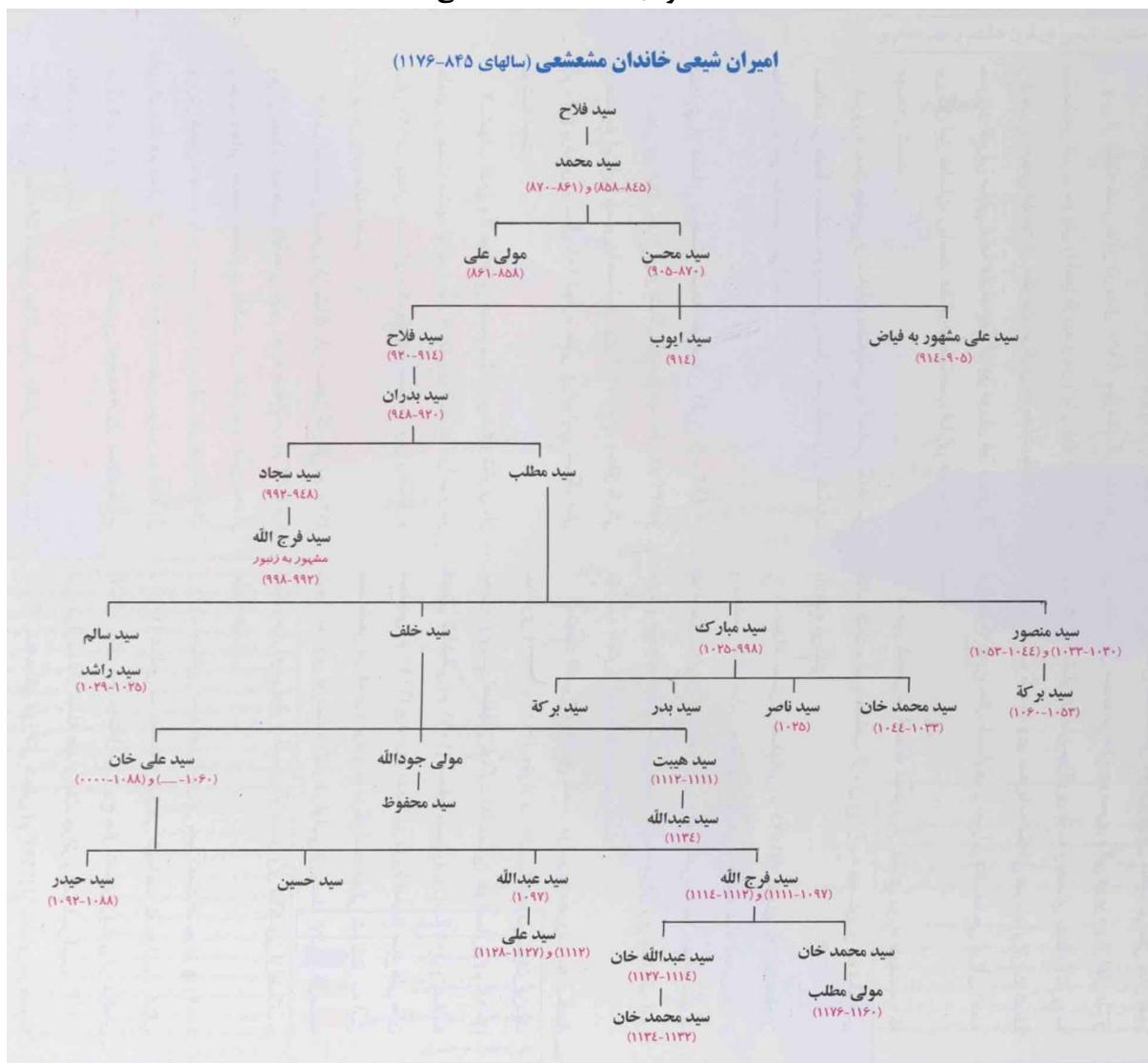
یکی از مشهورترین آنها سید نعمت الله جزائری (م ۱۱۱۲) شاگرد علامه مجلسی (م ۱۱۱۰) و از همکاران وی در تأثیف بحار بود که آثار متعددی در علوم اسلامی نوشته است.

حکام مشعشعی در تمام دوره حکومت صفویان مجبور به اطاعت و همکاری با حکومت مرکزی بودند.

نقشه شماره ۱۲۴: قلمرو حکومت مشعشعیان

نمودار حاکمان خاندان مشعشعی

در جریان محاصره اصفهان سید عبدالله مشعشع با دوازده هزار عرب برای دفاع از اصفهان آماده بود، ولی هنگامی که جنگ آغاز شد، فقط نظاره گر اوضاع بود و چون شکست در سپاه مدافعان شهر افتاد، همراه مهاجمان به غارت لشکرگاه پرداخت. این رفتار سبب شد تا نادر پس از آن که به قدرت رسید، در سال ۱۱۵۰ به هویزه لشکر کشد و دولت مشعشعیان را بر اندازد. پس از کشته شدن نادر در سال ۱۱۶۰، بازماندگان خاندان مشعشعی قدرت خویش را احیا کردند و در زمان حکومت زندیه و قاجاریه ضمن اطاعت از حکومت مرکزی به حیات خویش به صورت قدرتی محلی ادامه دادند. پس از این دوران نیز برخی از بزرگان این خاندان، ریاست عشایر و مناصب اداری هویزه را عهده دار شدند. امروزه نسل عظیمی از سادات مشعشعی با اسمای خاندانی مختلف در نقاط مختلف خوزستان زندگی می کنند و از سادات بنام این نواحی به شمار می آیند.

شماری از علمای بر جسته شیعه خوزستان (قرن ۹ - ۱۲)

- ۱ - علی بن هلال جزائری از شاگردان ابن فهد حلی (م ۸۴۱) و از مشايخ ابن ابی جمهور احساوی. وی از استادان محقق کرکی (م ۹۴۰) بوده و در سال ۹۰۹ اجازه علمی برای این شاگردش نوشته است.
- ۲ - شهاب الدین ملا عبدالله بن محمود تستری - شوشتري - از علمای بر جسته مشهد که به دست ازبکان به اسارت درآمد و در سال ۹۹۷ در میدان «بخارا» به شهادت رسید. از وی رسائل و آثاری بر جای مانده است.
- ۳ - اسدالله صدر تستری از شاگردان محقق کرکی (م ۹۴۰). وی از علماء و صاحب منصبان دینی دوره طهماسب (م ۹۸۴) بود و مدت زمانی منصب صدارت داشت. فرزندش میر علی بعد از پدرش همین منصب را به دست آورد. برادرش میر عبدالوهاب بن اسدالله هم مدتها درباره شاه عباس صفوی بود و در دزفول درگذشت. وی کتابخانه ای مشتمل بر دوازده هزار مجلد کتاب داشت که آن را وقف کرد.
- ۴ - علی بن عطاء الله حسینی جزائری از عالمان شیعه این دیار که به هند رفت و در احمدنگر سکنا گزید.
- ۵ - قاضی نور الله شوشتري (۹۵۶-۱۰۱۹) از سادات شوشترا و علمای بر جسته شیعه هند که در سال ۱۰۱۹ به شهادت رسید. وی نویسنده دهها کتاب کلامی و فقهی و از مبتکران فکر شیعی

در قرن دهم هجری است. پدر وی شریف الدین بن ضیاء الدین تستری از علماء بود و پیش از سال ۹۹۰ در گذشت. جدّ این خاندان به نام زین الدین مرعشی، جد خاندان تستری مرعشی است که از شهر شیعه نشین آمل به تستر آمد. این خاندان از معاصران دولت مشعشعی بوده و اخبار فراوانی درباره آنان در منابع تاریخی این دوره موجود است.

۶ - علی خان مشعشعی حوزه‌ای بن مطلب بن علی خان کبیر بن خلف... بن محمد بن فلاح موسوی والی هویزه و از اهل علم و ادب که دوستدار عالمان جزائری بوده و علمای منطقه آثاری به نام وی تألیف کردند. وی سفرنامه مکه ای هم با نام الرحله المکیه نوشت که شرح حال شماری از امرای مشعشعی در آن آمده است.

۷ - میر شمس بن اسدالله تستری از علماء دوره طهماسب که کتاب اثبات وجود صاحب الزمان (ع) را به دستور و به نام این پادشاه نوشت.

۸ - عبدالله تستری اصفهانی (م ۱۰۲۱) از علماء به نام اصفهانی معاصر شاه عباس صفوی. وی مورد توجه شاه عباس بود و شاه مدرسه ای را که تا به امروز به نام مدرسه ملا عبدالله شهرت دارد و نزدیک میدان نقش جهان است، برای وی ساخت. این مدرسه تاکنون آباد و طلبه نشین است.

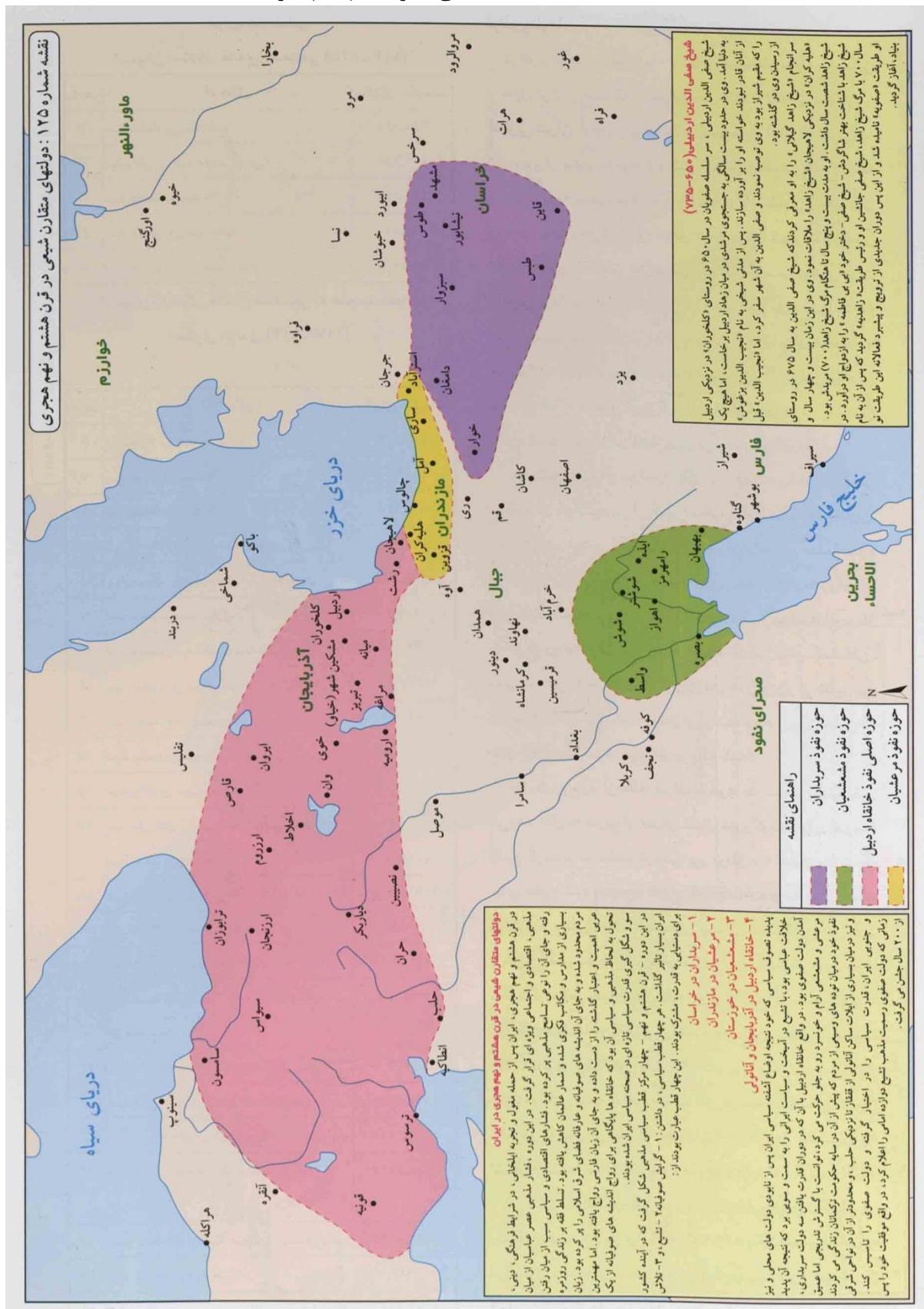
۹ - نعمت الله بن عبدالله بن محمد موسوی معروف به محدث جزائری (۱۰۵۰ - ۱۱۱۲). متولد در «الصباگیه» در جزائر نزدیک بصره. وی در اصفهان شاگرد آقا حسین خوانساری (م ۱۰۹۸) فیض کاشانی (م ۱۰۹۱) محقق سبزواری (م ۱۰۹۰) و علامه مجلسی (م ۱۱۱۰) بود. وی مدت‌ها در دوره امارت سید علی خان مشعشعی در هویزه بود و به درخواست اهالی شوشتر به این شهر آمد. وی نویسنده آثار فراوانی از جمله الانوار النعمانیه است. مزار او برقرار و کسانی از نسل وی تاکنون از طلاب و علماء هستند.

۱۰ - عبدالله بن سید نور الدین بن سید نعمت الله جزائری (۱۱۰۴ - ۱۱۷۳) عالمی برجسته و مؤلفی شناخته شده است. کتاب الاجازة الكبیره او مشتمل بر شرح حال شمار زیادی از عالمان قرن دوازدهم از جمله علمای بلاد جزائر و شوشتر است.

۱۱ - محمد تقی دورقی نجفی (م ۱۱۸۷) از علمای برجسته شیعه که در عراق عرب شهرت زیادی در امر تدریس داشت و شاگردان زیادی تربیت کرد.

۱۲ - محمد هویزی از شاگردان شیخ بهایی (۱۰۳۰). نویسنده آثاری در فقه و اصول. وی از عبدالمطلب بن حیدر مشعشعی حاکم هویزه هم اجازه روایتی دارد.

نقشه شماره ۱۲۵: دولت های متقارن شیعی در قرن هشتم و نهم هجری

امیران دولت مشعشعی

۱- دوران استقلال خاندان مشعشعی (۸۴۵ - ۹۱۴)

ردیف - نام حاکم - سالهای حکومت

۱	سید محمد بن سید فلاح ۸۴۵-۸۵۸
۲	مولی علی بن سید محمد (درحی) ۸۵۸-۸۶۱
۳	سید محمد بن سید فلاح ۸۶۱-۸۷۰
۴	سید محسن بن سید محمد ۸۷۰-۹۰۵
۵	سید علی بن سید محسن (فیاض) ۹۰۵-۹۱۴

۲- دوران وابستگی خاندان مشعشعی به حکومت صفوی،

افشاری و زندی (۹۱۴-۱۱۷۶)

ردیف - نام حاکم - سالهای حکومت

۶	سید فلاح بن سید محسن ۹۱۴-۹۲۰
۷	سید بدران بن سید فلاح ۹۲۰-۹۴۸
۸	سید سجاد بن سید بدران ۹۴۸-۹۹۲
۹	سید فرج الله بن سید سجاد (مشهور به زنبور) ۹۹۲-۹۹۸
۱۰	سید مبارک بن سید مطالب بن سید بدران ۹۹۸-۱۰۲۵
۱۱	سید ناصر بن سید مبارک ۱۰۲۵
۱۲	سید راشد بن سید سالم بن سید مطلب بن سید بدران ۱۰۲۹-۱۰۲۵
۱۳	سید منصور بن سید مطلب بن سید بدران ۱۰۳۰-۱۰۳۳
۱۴	سید محمد خان بن سید مبارک ۱۰۳۳-۱۰۴۴
۱۵	سید منصور بن سید مطلب بن سید بدران (مرتبه دوم) ۱۰۴۴-۱۰۵۳
۱۶	سید برکه بن سید منصور ۱۰۵۳-۱۰۶۰
۱۷	سید علی خان بن سید خلف بن سید مطلب بن ۱۰۶۰-۰۰۰
۱۸	سید بدران (دو مرتبه) ۰۰۰-۱۰۸۸
۱۹	سید حیدر بن سید علی خان ۱۰۸۸-۱۰۹۲
	سید عبدالله بن سید علی خان ۱۰۹۷

- ٢٠ سید فرج الله بن سید علی خان ١٠٩٧-١١١١
- ٢١ سید هیبت الله بن سید خلف بن سید مطلب ١١١٢-١١١١
بن سید بدران
- ٢٢ سید علی بن سید عبدالله بن سید علی خان ١١١٢
- ٢٣ سید فرج الله بن سید علی خان (مرتبه دوم) ١١١٤-١١١٢
- ٢٤ سید عبدالله خان بن سید فرج الله ١١٢٧-١١١٤
- ٢٥ سید علی بن سید عبدالله بن سید علی خان ١١٢٧-١١٢٨
(مرتبه دوم)
- ٢٦ سید محمد خان بن سید عبدالله بن سید فرج الله ١١٣٢-١١٣٤
- ٢٧ سید عبدالله بن سید هیبت ١١٣٤
- ٢٨ مولی مطلب بن سید محمد خان بن سید فرج الله ١١٦٠-١١٧٦